

אגדת הה'נס

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> כז מרחשון-ב כסלו התשע"ו >> סוטה יא-טז

הנושא המרכזי בדפי השבוע: יציאת מצרים

נקיפת צומק בסטייה

האחות ורוח הקודש: על אגדות מרים

ותתעב אחותו מרחוק. אמר רבי יצחק: פסוק זה כולו על שם שכינה נאמר. ותתעב – דכתיב 'ויבא ה' ויתעב' וגומר; אחותו – דכתיב 'אמור לחכמה אחותי את'; מרחוק – דכתיב 'מרחוק ה' נראה לוי' לדעה – דכתיב 'כי א-ל דעות ה''; מה – דכתיב 'מה ה' א-להיך שואל מעמך'; יעשה – דכתיב 'כי לא יעשה ה' א-להים דבר'; לו – ויקרא לו ה' שלום' (יא ע"א)

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן – אחות אהרן ולא אחות משה? אמר רב עמרם אמר רב, ואמרי לה אמר רב נחמן אמר רב: מלמד שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן ואומרת: עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל. וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית כולה אור, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בתי, נתקיימה נבואתך! וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה, אמר לה: בתי, היכן נבואתך? והיינו דכתיב: ותתעב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו, לידע מה יהא בסוף נבואתה. (יב ע"ב – יג ע"א)

גם לתמונה מטושטשת ולא ברורה יש מסגרת. בסוגיה הארוכה של מדרשי יציאת מצרים, קשה אולי לזהות את הסדר שבמדרשים ואת ההיגיון שבעריכתם, אבל לפחות המסגרת ברורה: הדרשה הפותחת והדרשה החותמת מוסבות על אותו פסוק, השקפתה של מרים מרחוק על אחיה משה.

הפסוק על מרים אולי מתחבא בין כל קני הסוף הרבים, בין כל פרטי סיפור בני ישראל ומשה, אבל חז"ל מזהים אותו ורואים בו פסוק מכונן. בקריאה ראשונה נראה שהם מוציאים את מרים מהתמונה, נוטלים ממנה את תפקיד האחות הדואגת, ומכניסים במקומה את הקב"ה. אולם

השכינה, כמו מרים, ניצבת ועומדת. מתייצבת בכיטחון, עומדת יציב, ניצבת על משמרתה. היא אחות, אוהבת ודואגת. אבל מרחוק.

נראה יותר שמרים, העומדת מהצד וצופה במשה, היא נציגתה של השכינה.

השכינה, כמו מרים, ניצבת ועומדת. מתייצבת בכיטחון, עומדת יציב, ניצבת על משמרתה. היא אחות, אוהבת ודואגת. אמנם היא מרחוק, לא מתקרבת, לא מתערבת; אבל היא יודעת, בעומק עצתה כבר מתוכנן מעשה הגאולה, הפונה ממרחקים ישירות אל עם ישראל המצטער □ ומתכוננת לעזור לו.

ואז היא נעלמת. השכינה מסתרת לאורך שעבוד מצרים, בסוגיה רואים בעיקר את פרעה, אבל מדי פעם המדרשים חושפים את מה שמתחת לפני השטח. את הנשים הצדקניות, את המיילדות, את רוח הקודש הנסתרת.

האגדה החותמת את סוגית יציאת מצרים אומרת שמרים הייתה נביאה, אך תפקידה הנבואי היה בעיקר כשהיה רק אהרון, כלומר לפני בוא תפקידה של נבואת משה. היא זו שמנכיחה את רוח הקודש במצבי הסתר פנים, היא המאמינה בגאולה. לפני השכינה גלוי וידוע מה יעשה למשה ולישראל, ומרים אחוזת ברוח הקודש ומחכה לסוף נבואתה. לרגע שבו יתברר שהיא צדקה לאורך הדרך, ושהיא אף החזיקה את כולם בזכות אמונתה. אז תצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות.

באמצע סוגיית מידה כנגד מידה, כשההשגחה האלוקית נעלמת לאורך פרק זמן ממושך, מרים עומדת וממתינה עד שתשוב.

סוגיות השבוע

נשאי תאדות בדי' תביוץ
והי'ני'ס והס'טיות טל'אחוריה'ס

סוגיית מדה כנגד מדה נמשכת מהשבוע שעבר, עוברת דרך יציאת מצרים, ממשיכה בעקבות המשנה לקבורת יעקב, יוסף ומשה.

שעבוד מצרים: עיון בגזרת פרעה. בין השאר: כדי לשעבד את ישראל, פרעה גזר על עמו ועל עצמו

נשים צדקניות: חלקן הייחודי של הנשים בכלל בגאולת מצרים, של המיילדות בפרט ובייחוד של מרים

לידת משה: לידת משה לאחר נישואיהם מחדש של עמרם ויוכבד, מעלתו המיוחדת של משה ניכרה כבר בהולדתו

קבורת יעקב: הכנענים מכבדים את יעקב לאחר מותו, עשו מנסה להכשיל את הקבורה ולבסוף ראשו נקבר לצד יעקב

קבורת יוסף: העלאת ארון יוסף ביציאת מצרים

קבורת משה: המסתורין סביב מקום קבורת משה, ומשמעותו

על המיזם:

אגדה היום בא לתת מענה לאנשים שרוצים להרחיב מעט (אבל רק מעט) בלימוד אגדה. הוא מבוסס על הפלטפורמה של הדף היומי, ומאפשר ללומדי הדף היומי להעמיק מעט באגדות של השבוע, אך מיועד לכל מי שמעוניין להציץ לעולמם של חז"ל.

המיזם כולל עלון המופץ באינטרנט וקבוצת לימוד וירטואלית בפייסבוק. עומד מאחוריו צוות בוגרי ישיבות הסדר, שמזמין את כל מי שרוצה להצטרף לשורותיו.

אגדת היום

סוטה יא-טז

יציאת מצרים

אמרו את זה קודם קטע מבאר מתוך ספרות פרשני האגדה

נקודות למחשבה

אלוהים אלוהים ואמונתו (בבית).
בסקק, בתור בסופר או במורה
(בבסיס) סביב הסגיונות

סוגיית יציאת מצרים. מה הקשר בין יציאת מצרים לסוגיית מידה כנגד מידה?

שלושה היו באותה עצה: בלעם ואיוב ויתרו. האם באמת שלושם היו יועצי פעה, או שהם מובאים בתפקיד סמלי-רעיוני, כשלוש גישות של אומות העולם כלפי ישראל (שנאה, אהבה, ניטרליות)? מלמד שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצווארו. מה משמעות העובדה שפרעה כביכול עבד בעצמו? איך פרעה מצטייר במדרש-נוכל ערמומי או טיפש שירה לעצמו ברגל ושיעבד את עצמו? האם זה קשור לסוגיית מדה כנגד מדה (שיעבד והשתעבד) ולסוגיית חיזוק לב פרעה בידי ה' (פרעה שלל מעצמו את חירותו)?

נשים צדקניות. מה משמעות ייחוס הגאולה לנשים? האם אפשר למצוא לו עוגן בפסוקי התורה? נטלו כתריהם ותלאום בארונם של יעקב. למה רצו הכנענים להילחם, ומה גרם להם להיכנע בפני ארונם של יעקב? האם בסיפורי קבורת יעקב יש רמז כלשהו לעתיד?

אתא עשו וקא מעכב. מה מסקנת המדרש-הוכרע שלמרות קטרוגו של עשו אין לו חלק בזרע אברהם, או שאולי העובדה שראשו נפל ונקבר שם אומרת שיש לו מקום בין האבות?

נסתתר קברו של משה. תוכחה נגד פולחן בקברי צדיקים? או שמשה הוא מקרה מיוחד? הלך אחר מידותיו. כיצד חסד מהווה (או מחליף) קרבת אלוקים? מפני מה נתאווה משה להיכנס לא"י. האם מעלתה של ארץ ישראל נובעת רק מהיכולת לקיים את המצוות התלויות בה?

דרש רב עזרא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים, הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן, ושואבות מחצה מים ומחצה דגים. ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה, ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונזקקות להן... וכיון שמתעברות באות לבתיהם, וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח...

וכיון שמכירין בהן מצרים (=בילדים) באין להורגן, ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע. ומביאין שוורים וחורשין על גבן, שנאמר: על גבי חרשו חורשים וגו'. לאחר שהולכין היו מבצבצין ויוצאין כעשב השדה, שנאמר: רבבה כצמח השדה נתתיך... (יא ע"ב)

מהר"ל מפראג, גבורות ה' פרק מג

המאמר הזה נראה זר מאוד, אמנם פירוש זה המאמר ידוע כאשר תבין את דברינו אשר התבארנו בהקדמת הספר, שענין הנס הוא דבר בלתי טבעי, וימצא דבר אחד בענין מה טבעי ובלתי טבעי יחד וכמו שנתבאר באריכות שם..

אחד ממפעלי חייו של המהר"ל היה הגנה על אגדות חז"ל, ובעיקר התמוהות שבהן. כשהוא קורא את האגדה שלפנינו, הוא אינו מתעלם מאווירת המסתורין, מהסוריאליסטיות, מהתיאור הבלתי ריאליסטי. עם זאת, הוא מזכיר לנו שאנחנו מדברים על סיפור יציאת מצרים, שלא מפתיע למצוא בו ניסים. בהמשך הדברים הוא מבאר כיצד ייתכן שסיפור יהיה טבעי וניסי כאחד, אבל נביא דווקא את ההסבר השני שלו לאגדה. הסבר מציאותי יותר, שמבין את האגדה כעין משל.

אמנם אם הדבר קשה לך להבין, זאת עשה ותנצל, ותפרש ענין הבליעה-ההסתר שהיה השם יתברך מסתיר אותם מאויביהם.

וזה כי המצרים היו מתנגדים להם, וכאשר השם יתברך הסתיר אותם עד שלא נמצאים למתנגדים שלהם, ר"ל שהיו נסתרים מכחם העליון שבו היו גוברים על ישראל.

ודבר זה נקרא בליעה בקרקע, כלומר שההסתר הזה כאלו נבלעו באדמה, שאין כח באדם להפסידם בכללם, אבל אפשר לפעול כם האדם כרצונו לחרוש ולזרוע...

הילדים שבאגדה הם עם ישראל כולו. עם טמון באדמה, אי אפשר לגעת בו. את כוחו האמתי לא ניתן לפגוש, הוא נמצא מתחת לפני השטח. מעל לפני השטח, במציאות הגלויה, המצרים יכולים לעשות כרצונם ואף לחשוב שהם מצליחים, אך באמת מעשיהם דומים לפעולת המחרשה □ נוגעת בשכבות העליונות של הקרקע, ללא שליטה על מה שנמצא עמוק בפנים.

ולפיכך אמר שהיו מביאים שוורים וחורשים על גבם. השוורים הוא השעבוד בכח גדול, כי השור הוא בעל כח ביותר כאשר ידוע כי כח השור גדול, ולפיכך אמר שהיו מביאים שוורים וחורשים על גבם וכיון שהיו הולכים היו מבצבצין. ר"ל כמו החרושה, שכל זמן שהאדם פועל באדמה יותר נותנת האדמה כח... וזה שאמר כאשר יענו אותם כן ירבה וכן יפרוץ כמו שנתבאר למעלה...

הדימוי למחרשה אינו רק על צד השלילה, פעולה שנוגעת רק בחיצוניות, אלא גם על דרך החיוב: היא מצמיחה. מי שרואה טרקטור לראשונה בחייו, עשוי לרוץ אליו ולעצור אותו, שלא יהרוס את השדה; אבל ברור כי מה שנראה כהריסה וכתשיה רק מחזק את הקרקע. המהר"ל מסיר את הלוט מעל האגדה (כדאי לעיין בפנים ולראות את המשך ביאורו), והופך את התיאורים התמוהים ליסודה הרוחני של גלות מצרים: המצרים, כמו כל אויבי ישראל, אינם פוגעים באמת בישראל אלא מביאים לתוצאה ההפוכה. כאשר יענו אותנו כן ירבה וכן יפרוץ.

כלי עבודה סוגיות שבנויות מהדבה מדרשים על נושא אחד, כסוגיית יציאת מצרים, נראות לפעמים כמו לקט אקראי של אמירות ללא סדר וענינה. בסוגיה שלנו אפשר לזהות שהמדרש הראשון והאחרון קשורים זה לזה (רוח הקודש של מרים), וכן ההקשר הוא שכרה של מרים שדובר עליו. זה נותן כיוון למחשבה שסוגייתנו היא סיפור יציאת מצרים מנקודת מבטה של מרים.